



DOI: 10.18276/sip.2016.44/3-13

Marek Leszczyński*

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE W WARUNKACH POSTĘPUJĄCEJ FINANSYZACJI

Streszczenie

W artykule zaprezentowany został problem bezpieczeństwa ekonomicznego w warunkach postępującej finansyzacji związanej z obecną falą globalizacji. Stopniowe zmniejszanie znaczenia sfery realnej na rzecz sektora finansowego powoduje coraz większą zależność gospodarek narodowych, skutkując w konsekwencji ograniczeniem suwerenności ekonomicznej i politycznej państwa. Przy stałej presji obniżania podatków i tworzenia zachęt dla inwestorów państwo posiłkuje się kredytami w bankach komercyjnych, a dotychczas suwerenne decyzje polityczne zależne są od władzy rynków (niespersonalizowanej władzy ekonomicznej). Może to prowadzić do narastania zadłużenia w skali gospodarki, a także skutkować nadmierną koncentracją kapitału finansowego i rozrostem grup nacisku zagrażającym bezpieczeństwu państwa.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, finansyzacja, globalizacja

Wprowadzenie

Zainteresowanie problematyką bezpieczeństwa, w tym ekonomicznego, wynika z dynamiki zmian w układzie stosunków międzynarodowych, powstawania

* Adres e-mail: makrele@wp.pl.

nowych potęg gospodarczych, fragmentacji sił oraz ewolucji od geopolityki w stronę geoekonomii. Bezpieczeństwo jest przedmiotem zainteresowania zarówno nauk o bezpieczeństwie, jak i nauk ekonomicznych. W badaniach ekonomicznych traktowane jest jako dobro publiczne dostarczane przez państwo. Szczególne zainteresowanie bezpieczeństwem wzbudza wśród przedstawicieli nurtu neoinstytucjonalnego i teorii wyboru publicznego (nowej ekonomii politycznej). Celem artykułu jest przegląd pojęć i podejść do problematyki bezpieczeństwa ekonomicznego w warunkach finansyzacji, która skutkuje osłabieniem suwerenności ekonomicznej państwa.

1. Bezpieczeństwo ekonomiczne i jego definiowanie

Bezpieczeństwo ekonomiczne jest przedmiotem zainteresowania zarówno ekonomii, jak i innych nauk społecznych. Wynika to z interdyscyplinarności bezpieczeństwa ekonomicznego, ale także różnych perspektyw badawczych. Realia ekonomiczno-społeczne i polityczne nakazują traktować bezpieczeństwo jako nadrzędną potrzebę człowieka (zbiorowości) rozumianą jako „brak czegoś, co jest niezbędne do zachowania życia, rozwoju, utrzymania roli społecznej” (Stachowiak, 2012, s. 38).

Bezpieczeństwo jest przykładem dobra publicznego o charakterze nierywalizacyjnym, z konsumpcji którego nie można wyłączyć żadnego członka danej zbiorowości. Decyzje o dostarczaniu dóbr publicznych są efektem wyborów publicznych i decyzji politycznych (Stachowiak, 2012, s. 42). Bezpieczeństwo, będąc dobrem publicznym, posiada wspólne cechy z innymi dobrami zaliczanymi do tej kategorii, w tym między innymi użyteczność jako miarę satysfakcji z konsumpcji. Dostarczenie bezpieczeństwa wymaga odpowiednich środków i związanych z nimi nakładów w czasie. Bezpieczeństwo jako dobro publiczne warunkuje także konsumpcję innych dóbr i usług, stanowiąc dobro podstawowe oraz jednocześnie będąc dobrem komplementarnym w stosunku do wartości objętych przedmiotowo zakresem bezpieczeństwa. Za dostarczanie i wytwarzanie bezpieczeństwa państwo odpowiada w wymiarze instytucjonalnym, jednym zaś z obszarów bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo ekonomiczne (Stachowiak, 2012, s. 42). Warunkiem skutecznego kształtowania bezpieczeństwa (ekonomicznego) jest suwerenność podmiotu, w tym przypadku państwa. „Mimo postępującej integracji i dynamiki tworzenia ugrupowań integracyjnych suwerenność pozostaje wyłącznym atrybutem państw i stanowi o istocie państwowości. Nasilenie procesów globalizacji i fragmentacji wywołało pytania do-

tyczące możliwości i sposobów odpowiedzi na nowe wyzwania i zagrożenia w stosunkach międzynarodowych, w tym dotyczące suwerenności państwa. Dylemat ten odnosi się w głównej mierze do dalszego funkcjonowania międzynarodowego systemu opartego na państwach narodowych i ich zdolności do skutecznego działania w globalizującym się świecie, w rzeczywistości turbokapitalizmu” (Grącik-Zajączkowski, 2011, s. 234).

Z punktu widzenia analiz bezpieczeństwa ekonomicznego istotne staje się określenie suwerenności ekonomicznej państwa. Niemożność skutecznego wpływania na przebieg procesów gospodarczych czy utrzymanie porządku publicznego interpretowana jest jako utrata suwerenności. Suwerenność ekonomiczna rozumiana jest jako określona kontrola sprawowana przez władze publiczne nad transnarodowymi przepływami towarów, kapitału, osób i idei (Grącik-Zajączkowski, 2011, s. 237). Państwo narodowe nadal pozostaje głównym aktorem w zakresie kreowania bezpieczeństwa, w tym ekonomicznego, przy czym zmienia się jego rola w związku z nasilającym się procesem globalizacji przechodzącym w hiperglobalizację. Suwerenność danego państwa może być ograniczana w imię tak zwanych celów wyższych, jak obrona życia i zdrowia zagrożonych mieszkańców w państwach upadłych lub reżimach niedemokratycznych. Współcześnie pojawiają się nowe, nietypowe zjawiska i procesy ekonomiczne zagrażające stabilności państwa. Dotyczą one takich obszarów, jak: zdolność systemu gospodarczego do konfigurowania wewnętrznych i powiązanych ze sobą czynników ekonomicznych, tak aby zapewniły one państwu stabilność; wypadkowa czynników gwarantujących stabilność oraz rozwój gospodarki narodowej i tych, które mają charakter zakłócający; bilans potrzeb zapewniających stabilność oraz rozwój gospodarki i możliwości ich zaspokojenia; stan rozwoju gospodarki i jej struktur umożliwiających skuteczne przeciwdziałanie negatywnym czynnikom osłabiającym stan gospodarki oraz stabilności systemu społeczno-politycznego kraju, a także zdolności obronnej; wyobrażenia rzeczywistych i potencjalnych zagrożeń struktur gospodarczych państwa; stopień podatności na przenoszenie przez dziedzinę gospodarczą państwa oddziaływań mających na celu osłabienie bezpieczeństwa i stabilności państwa (Ciszek, 2013, s. 49).

Według Księżopolskiego (2011) bezpieczeństwo ekonomiczne to niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, to znaczy utrzymanie podstawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnienie komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw. Autor wyodrębnia cztery wymiary bezpieczeństwa ekonomicznego,

które są ze sobą logicznie powiązane i zależne, a mianowicie wymiar finansowy, surowcowo-energetyczny, żywnościowy i dostęp do czystej wody. Pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego odzwierciedla nie tylko zgodność (harmonię) określonych wielkości ekonomicznych – makro i mikro, ale także liczne wyzwania i zagrożenia, których pokonanie wymaga wysiłku całego społeczeństwa. Wyzwania i zagrożenia mają swoje źródło zarówno w systemie wewnętrznym danego państwa (mówimy wówczas o wydolności bądź niewydolności systemowej), jak i coraz częściej wynikają z rozwoju i funkcjonowania światowej gospodarki (Stachowiak, 2012, s. 45). „Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa jest to względnie zrównoważony endo- i egzogeniczny stan funkcjonowania gospodarki narodowej, w którym występujące ryzyko zaburzeń równowagi utrzymane jest w wyznaczonych i akceptowalnych normach organizacyjno-prawnych oraz zasadach współżycia społecznego” (Raczkowski, 2012, s. 81). Zdaniem Żukrowskiej (2013, s. 35) bezpieczeństwo ekonomiczne „oznacza warunki harmonijnego rozwoju, pozwalającego budować zrównoważony dobrobyt obywateli państwa. (...) W ujęciu makroekonomicznym bezpieczeństwo to stabilność zatrudnienia, niski poziom bezrobocia, przewidywalne perspektywy rozwoju gospodarki, charakteryzujące się płynnością finansową. W ujęciu mikroekonomicznym to wypłacalność gospodarstwa domowego lub przedsiębiorstwa. W obu przypadkach chodzi o możliwość równoważenia zobowiązań w stosunku do potrzeb w średnim okresie”. Bezpieczeństwo ekonomiczne jest to: wypadkowa czynników rozwoju gospodarczego i barier go ograniczających; stan gospodarki i jej struktury oraz relacji gospodarczych umożliwiających skuteczne przeciwstawianie się negatywnym działaniom zewnętrznym, które mogą wpłynąć na stabilność systemu państwa, zakłócić rozwój gospodarczy czy obniżyć potencjał obronny; ogólny stan zależności ekonomicznej określającej stopień zewnętrznej ingerencji ekonomicznej w wewnętrzny rozwój gospodarczy; wyraz stopnia podatności danego państwa na przeniesienie przez płaszczyznę gospodarczą – głównie przez transmisję kanałami i mechanizmami zależności ekonomicznych – działań o charakterze politycznym skierowanych na osłabienie bezpieczeństwa państwa (szantaż energetyczny, spekulacje na rynku walutowym i kapitałowym); bilans potrzeb rozwojowych i możliwości ich zaspokojenia (Stachowiak, 2012, s. 45–46).

2. Bezpieczeństwo w warunkach postępującej finansyzacji gospodarki

Jak zauważa Sadowski (2014), na przełomie XX i XXI wieku system rynkowy uległ zasadniczym zmianom, które określić można mianem wynaturzenia objawiającego się finansyzacją – dane zawarto w tabeli 1. Finansyzację ułatwiają umiędzynarodowienie i globalizacja rynków finansowych, co sprzyja spekulacjom. „Spekulacja wymaga dochodu, a jego dodatkowym źródłem mogą być sztywne płace, obniżane podatki, niższe wydatki publiczne. Spekulacja staje się źródłem gigantycznych dochodów i z reguły prowadzi do kryzysów, których skutki są przerzucane na uboższe warstwy obywateli, cięcia w wydatkach socjalnych. (...) Beneficjentami rynków finansowych są więc spekulanci, którzy zakładają, że w razie zagrożenia bankrutem z pomocą przyjdzie państwo” (Owsiak, 2015, s. 25–26).

Tabela 1. Finansyzacja gospodarki światowej w latach 1980–2007 [bln USD]

Lata	Produkt	Aktywa finansowe
1980	10	12
1990	22	43
2000	32	94
2005	45	142
2007	55	296

Źródło: McKinsey Global Institute za: Owsiak (2015), s. 25.

Stworzona dzięki paradygmatowi neoliberalnemu swoboda przepływu i inwestowania kapitału finansowego, mająca do dyspozycji rozwinięte formy łączności związane z rewolucją informacyjną, doprowadziła w bardzo krótkim czasie do powstania instrumentów pochodnych konkurujących ze sobą w określaniu atrakcyjnych form lokowania i pomnażania kapitału. Rozmiary przepływów kapitału osiągnęły wielkość, wobec której obroty handlowe przestały odgrywać istotną rolę. Główną formą działalności ekonomicznej stała się gra giełdowa wielkimi i wciąż rosnącymi kapitałami pieniężnymi. Nową formą działalności stało się szerokie doradztwo finansowe, rozwinęły się firmy ratingowe, które często mimowolnie bądź świadomie uczestniczą w procesie kreowania zachowań podmiotów i instytucji. Sfera realna

związana z produkcją i usługami nie zniknęła, ale jej rola stała się podrzędna i uzależniona od systemu zasilania finansowego sterowanego przez gry spekulacyjne (Sadowski, 2014, s. 105). Agencje ratingowe bezwzględnie szacują kondycję finansową państw, banki stały się tak zachowawcze, że rządzący politycy nie mogą zmniejszyć długów ze względu na opór prywatnych wierzycieli, a banki inwestycyjne nadal uczestniczą w spekulacjach.

Demokratycznie wybrane władze państw posiadają ograniczone możliwości oddziaływania, zajmują się głównie administrowaniem długiem, ograniczają wydatki publiczne, co w konsekwencji grozi eskalacją napięć społecznych i radykalizmem politycznym (Bartz, 2013, s. 28). Zmniejsza się kontrola państwa nad systemem. W tej sytuacji, jak zauważa Beck (2012, s. 325): „Stare państwo narodowe przekształca się w kosmopolityczne państwo neoliberalne, które jest państwem konkurencyjnym, rynkowym, w którym polityka trzyma się logiki kapitału. (...) Prawdopodobieństwo tego, że państwo narodowe przekształci się w neoliberalne, wzrasta wraz z dyscyplinowaniem państwa według reguł gospodarki światowej, co nader przypomina tresurę, w której rolę bicza odgrywa groźba omówienia przez MFW kredytów”. Tuż przed kryzysem 2007 roku Rodrik zauważył, że stopień integracji produkcji i handlu w gospodarce światowej jest tak dalece posunięty, iż przejście do fazy hiperglobalizacji poprzez zastosowanie przez dany kraj izby walutowej lub jego wejście do unii monetarnej przynosi relatywnie małe korzyści, a wiąże się z potencjalnie dużymi kosztami związanymi z brakiem możliwości wykorzystania polityki kursowej i pieniężnej do powstrzymywania narastających w gospodarce nierównowag i łagodzenia skutków ewentualnych kryzysów (Sławiński, 2014, s. 158).

Czynnikami, które w istotny sposób mogą spowolnić hiperglobalizację, są społeczne i polityczne koszty sytuacji, w których wyborcy (społeczeństwo) za niepowodzenia gospodarcze obwiniać zaczną poszczególne rządy, gdy tymczasem ich rola w kreowaniu realnej polityki gospodarczej jest stosunkowo niewielka. Z czasem może to doprowadzić do spowolnienia globalizacji (w obecnym wydaniu), ponieważ poszczególne kraje będą wprowadzać ograniczenia w swobodzie przepływów kapitałowych, by odzyskać potrzebny zakres autonomii w polityce gospodarczej oraz kontrolę polityczną na przebiegu procesów społecznych (Sławiński, 2014, s. 158). Efektem narastającej globalizacji przeobrażającej się w hiperglobalizację jest swoisty dyktat „kapryśnego” kapitału transnardo-

wego i uzależnienie znacznych terytoriów od napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ), które szukają lokalizacji o niskich kosztach wytwarzania, zmniejszając konieczność stosowania się do regulacji, które poszczególne rządy mogą im narzucać. Co prawda na poziomie międzynarodowym można by ustanowić instytucje posiadające demokratyczny mandat, koncesjonujące działalność korporacji w poszczególnych państwach, na razie jednak brak woli politycznej do objęcia większą kontrolą zarówno działalności korporacji transnarodowych, jak i działalności wielkich instytucji finansowych. Jeżeli zatem cechą immanentną bezpieczeństwa ekonomicznego i warunkiem jego występowania jest suwerenność ekonomiczna – zdolność wpływania na bieg zdarzeń gospodarczych przy uwzględnieniu czynników zewnętrznych i wewnętrznych, wolność od nacisku grup interesów i agresywnego lobbingu – to niezbędne jest występowanie określonych ram instytucjonalnych. Kołodko (2004, s. 618) wyróżnia kilka składowych instytucji:

- a) legalne i zwyczajowo przyjęte oraz akceptowane w praktyce procedury i zasady postępowania;
- b) obowiązujące prawo oraz przepisy uchwalone po to, by chronić interesy podmiotów gospodarczych;
- c) organizacje, struktury administracyjne oraz polityczne, które obsługują podmioty działające na rynku: rząd, agendy rynku kapitałowego, bank centralny, które wymuszają na podmiotach gospodarczych określone zachowania w interesie całego układu społeczno-gospodarczego;
- d) kulturę i mentalność rynkową jako instytucje *sensu largo*, które to tylko trzeba budować, utrzymywać czy dekretować, ale również których trzeba się uczyć.

Słabość istniejących instytucji, w tym skutecznych mechanizmów prognostycznych i kontrolnych, co wypuklił ostatni kryzys finansowy i gospodarczy, skłania do refleksji nad skuteczną polityką gospodarczą oraz określeniem na nowo relacji państwo–rynek. Tworząc określone instytucje odpowiedzialne za kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego, należy przydzielić im funkcje. Zaliczyć do nich można w szczególności: regulację zachowań ludzi w sposób niepowodujący wzajemnych szkód albo przynajmniej kompensujący szkody, obniżanie kosztów zawierania transakcji przez ułatwianie zawierania kontraktów i dostępu do rynków towarów,

organizowanie procesu przekazywania informacji i ułatwianie procesu uczenia się (Stachowiak, 2012, s. 45–46).

Podsumowanie

Postępująca financyzacja gospodarki stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego państw ze względu na coraz mniejszą kontrolę suwerennej władzy politycznej nad spekulacyjnymi grami rynków finansowych. Powstające bańki spekulacyjne zagrażają stabilności systemowej, powodując nie tylko skutki ekonomiczne, ale także napięcia społeczne. Stopniowo państwo ewoluuje w stronę „państwa neoliberalnego”, którego reguły postępowania podporządkowane zostają regułom transnarodowego kapitału, często o charakterze spekulacyjnym. Zmiana obecnego modelu gospodarki wymaga zatem przemyślanych, skoordynowanych działań rządów i instytucji głównych graczy światowej gospodarki. Działania pojedynczych państw i rządów mogą przynieść jedynie turbulencje gospodarek krajowych. Postulowanym kierunkiem zmian jest zwiększona kontrola nad przepływami kapitału, walka z „rajami podatkowymi”, współpraca służb skarbowych i finansowych w państwach Unii Europejskiej oraz dążenie do wprowadzenia regulacji ponadnarodowych w zakresie swobody przepływu kapitału. Otwarte pozostaje pytanie, czy społeczność międzynarodowa dojrzała już do zmiany.

Literatura

- Bartz, B. (2013). Jak niegodziwy kapitalizm deprawuje demokrację i solidarność. *Doctrina – Studia Społeczno-Polityczne*, 10, 27–46.
- Beck, U. (2005). *Władza i przeciwwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*. Warszawa: Scholar.
- Ciszek, M. (2013). Filozofia ujmowania zagrożeń ekonomicznych dla bezpieczeństwa narodowego RP i stabilności wewnętrznej państwa. *Doctrina – Studia Społeczno-Polityczne*, 10, 47–58.
- Grącik-Zajaczkowski, M. (2011). Suwerenność w warunkach globalizacji. W: K. Żukrowska (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu* (s. 234–246). Warszawa: IUSatTAX.

- Kołodko, G. (2004). Znaczenie instytucji i polityki dla szybkiego rozwoju gospodarczego. W: A. Noga (red.), *Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce rynkowej* (s. 610–630). Warszawa: PTE.
- Księżopolski, K.M. (2011). *Bezpieczeństwo ekonomiczne*. Warszawa: Elipsa.
- Owsiak, S. (2015). Nierówności dochodowe jako zagrożenie dla rozwoju gospodarczego i społecznego. *Biuletyn PTE*, 3, 21–32.
- Polakowska-Kujawa, J. (2006). *Współczesna Europa w procesie zmian. Wybrane problemy*. Warszawa: Difin.
- Sadowski, Z. (2014). Rozwój gospodarczy i bieda. W: E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej* (s. 101–109). Warszawa: PTE.
- Sławiński, A. (2014). Granice globalizacji: przypadek strefy euro. W: E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej* (s. 145–164). Warszawa: PTE.
- Stachowiak, Z. (2012). *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*. Warszawa: Wyd. AON.
- Sulkowski P. (2011). Państwa upadłe a bezpieczeństwo. W: K. Żukrowska (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu* (s. 274–288). Warszawa: Wyd. IUSatTAX.
- Żukrowska, K. (2013). Ekonomia jako sfera bezpieczeństwa państwa. W: K. Raczkowski, K. Żukrowska, M. Żuber (red.), *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie* (s. 145–157). Warszawa: Difin.

ECONOMIC SECURITY IN THE CONDITIONS OF DEVELOPING FINANCIALISATION

Abstract

The article presents the problem of economic security of the state in the conditions of developing financialisation which is connected to the present wave of globalization. The gradually decreasing meaning of a real sphere to the financial sector causes bigger and bigger dependence of national economies as well as households from this sector. With the constant pressure of lowering taxes and creating incentives for investors, the country uses loans from commercial banks. The same process concerns households, which not only

want to increase consumption of market goods but are also forced to take services such as education or health care in a commercial way. It causes an increase of debt in an economy scale. Moreover, the excessive concentration of financial capital encourages speculations and searching for benefits.

Keywords: economic safety, financialisation, globalization

Translated by Martyna Frąk

JEL code: F52